

Dumnezeul filozofilor

written by Andrei Poganu | October 4, 2021

Un articol de Douglas Groothuis pentru First Things

Pentru majoritatea oamenilor moderni, „adevărul religiei” nu înseamnă nimic mai mult decât ceea ce este socotit important doar de dragul nevoilor psihologice și sociale ale comunităților religioase. Religia este înțeleasă ca o opinie personală, privată, care ar fi cel mai bine păstrată în sfera obscură a „preferinței religioase” – acea zonă opacă a minților noastre unde, motivațiile, dorințele și dispozițiile se combină pentru a produce o selecție arbitrară de simboluri, ritualuri și credințe religioase. Deoarece avem libertatea de a merge la orice „biserica” (sau sinagogă) după bunul nostru plac, acea alegere este considerată a fi lipsită de fundamentare rațională. Cu alte cuvinte, religia este o chestiune ce ține doar de gusturi. A considera altfel înseamnă a fi iliberal, intolerant, dogmatic și provincial, toate fiind păcate de moarte împotriva modernității.

Mortimer Adler, ca un filozof consecvent, nu se teme de păcatul împotriva modernității, atât timp cât nu păcătuiește și împotriva logicii. (Asta ar trebui să fie mai mult decât evident, dat fiind că a scris o lucrare filozofică – nu profetică- despre îngeri, numită *The Angels and Us (Îngerii și Noi* [1982]) Pentru acest aristotelician, legile logicii – fie aplicate asupra eticii, științei, religiei sau oricărui alt domeniu, sunt imuabile și nu pot fi supuse votului popular. Unele lucruri țin în exclusivitate de preferințe, precum gusturile culinare sau vestimentația și variază în funcție de indivizi și de contextul cultural. Dar altele, precum anumite judecăți politice, nu sunt reductibile la gusturi, ci sunt tematici asupra cărora oamenii raționali pot intra în dezacord, într-un mod consecvent, argumentat. În aceste privințe, toleranța este recomandabilă, iar pluralismul de perspective laudabil. Însă doar aceste două categorii nu epuizează nicidecum întreg universul moral și intelectual. Adler apără existența adevărilor transculturale. *Adevărul în Religie* este, în esență, un argument prin care acesta susține că, dacă religia are să fie mai mult decât opinie arbitrară, și dacă are pretenția de a articula perspective transculturale, atunci ea *trebuie* să fie supusă exigențelor rațiunii. În susținerea acestei teze, Adler formulează câteva puncte.

În primul rând, se întoarce împotriva opiniei populare și miriadei de antropologi, sociologi, mitologi și filozofi ai religiei, afirmând că religiile sunt mult mai mult decât manifestări culturale sau psihologice, explicate cel mai bine fără apel la metafizică. Religiile articulează propoziții *adevărate*: ele se pronunță asupra unor probleme precum, natura

realității; divinitatea sau divinitățile; natura; umanitatea; etica și mântuirea. Aceste credințe pot avea o istorie bogată și pot fi foarte bine integrate în viața socială și personală a unui individ sau grup de indivizi, însă importanța lor nu trebuie redusă doar la atât. Religiile implică ireductibilul „Eu cred...”. Adler recunoaște că și religiile mai puțin închegate dogmatic – precum confucianismul sau șintoismul – exprimă în mod implicit anumite concepte care vin în completarea practicilor lor religioase. Ele sunt „întemeiate pe credință... în asumpțiile – afirmative sau negative – pe care preceptele, prescripțiile și regulile lor de conduită le presupun.”

În al doilea rând, Adler argumentează că, o privire onestă la religiile lumii, va revela incompatibilitatea logică din interiorul perspectivelor religioase descriptive (teologie, cosmologie, antropologie), precum și din cele prescriptive (etica și escatologia). O religie non-teistică sau cosmologică precum taoismul nu poate fi logic armonizată cu religiile teologice ca iudaismul, creștinismul sau islamul. Tao nu este Logosul; la fel cum nici Brahma nu este Allah. Unitatea adevărului nu permite unor judecăți adevărate, dar care se exclud reciproc, să își facă locul în țesătura logică a înțelegerii noastre.

Data fiindu-i orientarea logică, Adler se raportează critic la sincretismul lui Hans Kung, din *Theology for the Third Millennium* (Teologie pentru mileniul al treilea [1988]) sau la *Many Mansions* (Sălașurile numeroase [1988]) a lui Harvey Cox, despre care crede că încalcă exigența unității adevărului. Chiar mai mult, îl ține pe Cox răspunzător pentru o interpretare greșită a afirmației lui Iisus cu privire la „sălașurile numeroase” ale lui Dumnezeu, pe care acesta din urmă o consideră o referință la pluralitatea de religii din lume. Adler sugerează că, dacă privim metafora „sălașurilor numeroase” în context, interpretarea ei corectă vizează viața de apoi pentru cei care-l urmează pe Iisus și nu diversitatea religioasă. (Aici filozoful octogenar denotă o mai mare perspicacitate exegetică decât teologul). Kung greșește echivalând adevărul cu comportamentul moral din cadrul religiilor, și afirmând că o religie este mai mult sau mai puțin adevărată în virtutea conduitei pe care o propune. Chiar dacă Adler consideră, de asemenea, că adevărul poate fi testat în mod pragmatic, el îl critică pe Kung pentru „greșeala de a considera că metoda pragmatică de evaluare a adevărului unei propoziții invalidează înțelegerea adevărului ca o corespondență între minte și realitate.”

În al treilea rând, Adler respinge o doctrină recurentă, dar eronată, care scutește afirmațiile religiei de exigențele evaluării logice, dar care susține în continuare coerența semantică a acestora. Adler identifică rădăcina acestei perspective în filozofia lui Averroes, gânditorul arab care spunea că o propoziție poate fi „adevărată” pentru religie și „falsă” pentru filozofie și știință. Urmându-l pe Aquino, Adler susține că doctrina „dublului adevăr” este o ofensă la adresa unității adevărului. „Există doar o singură dimensiune a adevărului, logic, factic, care întrepătrunde toate perspectivele, care, indiferent de cât de diferite ar fi în alte aspecte, în planul logic al veracității, ele trebuie să fie coerente și compatibile una cu cealaltă.”

Adler este eficient în aplicarea și apărarea acestor puncte principale. Cu toate că trece rapid prin bibliografie și nu alocă prea multă atenție literaturii recente din filozofia religiei, structura analizei sale este o alternativă bună la variile interpretări noncognitivistice ale religiei.

Modul în care Adler aplică noțiunea de unitate a adevărului asupra anumitor pasaje biblice este foarte probabil să stârnească reacții potrivnice în rândul creștinilor conservatori și evreilor. El clasifică rapid Facerea, pe Adam și Eva, Diavolul deghizat în șarpe, potopul și călătoria celor trei crai către ieslea lui Iisus, drept „mitologice”, pentru că nu se racordează la perspectivele științei moderne. Biblia, sugerează el, trebuie demitologizată pentru a putea identifica mai ușor unitatea adevărului. Adler chiar invocă principii exegetice augustiniene, pentru a justifica un demers interpretativ, care cel mai probabil l-ar fi scandalizat pe episcopul de Hippona.

Această manevră amintește de observațiile lui Peter Berger, cu privire la pericolele pe care le presupun schimbările de paradigmă în epoca modernă. Credințele tradiționale sunt abandonate, în virtutea prezervării unor articolele de credință esențiale. După cum spunea Berger în *Facing Up to Modernity (Făcând față modernității [1977])*: „vă cedăm nașterea din fecioară, dar păstrăm Învierea. Vi-l dăm pe Iisus al istoriei, dar păstrăm Hristosul credinței apostolice”. Însă odată oferite la schimb de creștinii aflați în fața unei modernități tot mai potrivnice, credințele și-au reafirmat adesea forța conceptuală și argumentativă. De exemplu, arheologia din Orientul Mijlociu a contrariat în mod repetat criticii istoricității Vechiului Testament, iar Wolfhart Pannenberg a condus cu succes un atac erudit asupra unor critici ai supranaturalismului, care neagă Învierea reală, istorică a lui Iisus.

Adler pare să se alieze uneori prea ușor cu „știința” – termenul însuși fiind doar o generalizare amorfă- împotriva religiei în ce privește anumite probleme. Ar trebui să amintim una din declarațiile pe care acesta le face în *Ten Philosophical Mistakes (Zece greșeli filozofice [1985])*, unde afirmă că „în istoria științei, până și cele mai respectate formulări au fost supuse schimbării și corectării.” După cum remarca Dean Inge, „Acela care se căsătorește cu spiritul vremii, va rămâne văduv în curând.”

Mai mult, Adler nu realizează faptul că demitologizarea metodică pe care o propune erodează integritatea sistemului religios în cauză. Dacă un autor scripturistic intenționa să denote un înțeles literal Scripturii, pe care știința modernă îl refută, demitologizarea pasajului nu ajută cu nimic, din punct de vedere teologic. Aceasta doar trimite la concluzia că autorul greșea în privința unor judecăți factuale. O abordare alternativă, acolo unde este potrivită, propune interpretarea caracteristicilor literare ale unui pasaj ca sugestii lăsate de autor, pentru a sugera că acel pasaj nu trebuie interpretat în mod literal. Perspectiva aceasta pare mai afină lui Augustin decât lui Adler.

Cu toate că Adler argumentează în favoarea unei *bona fide*, el concludă prin a spune că adevărurile religiei sunt dincolo de granițele accesibile

confirmării sau verificării pozitive, chiar dacă aceleași afirmații pot fi infirmate de știință și filozofie. Aderența la aceste adevăruri implică ceea ce Adler numește *saltul credinței*. În ciuda faptului că existența lui Dumnezeu poate fi validată rațional (așa cum susține el în *How to Think About God/Cum să gândim despre Dumnezeu* [1980]), „Dumnezeul filozofilor” nu va fi niciodată un obiect al venerației religioase. Atât timp cât suntem pe calea credinței, rațiunea ne ajută doar până la un anumit punct.

Abordarea lui Adler pune în lumină distincția dintre teologia naturală și cea revelată. Dacă toate judecățile adevărate ale religiei ar fi fundamentate exclusiv în rațiune, nu ar mai fi nevoie de revelație, iar apologetica ar lua locul dogmaticii. Pascal remarcă în *Cugetările* sale că, „dacă supunem totul testului rațiunii, credința va fi epurată de conținutul ei misterios sau supranatural. Iar dacă ar contraria principiile rațiunii, credința ar fi absurdă și ridicolă.”

În ciuda accentului pus de Adler pe caracterul propozițional al religiei, înțelegerea pe care o dă el credinței pare uneori fideistică, precum atunci când vorbește despre „saltul credinței” (sintagma lui Kierkegaard). Oricine trebuie să facă până la urmă un *pas* al credinței – susținut de raționament – însă fără a se avânta orbește. În punctele nodale, unde afirmațiile religiei se intersectează cu problematicile istorice, științifice și filozofice, ele pot fi analizate rațional prin instrumentele aferente disciplinei vizate. Poate că nu există nicio evidență științifică care să susțină Trinitatea, însă un filozof, având la dispoziție axiomele logicii, poate judeca coerența sau incoerența ei logică. Anumite judecăți, ale religiilor orientate istoric – precum iudaismul, creștinismul și islamul – sunt supuse validării sau falsificării prin analiză istorică. Bineînțeles că, unii vor fi convinși prin mijloace istorice să afirme crucificarea lui Iisus sub Ponțiu Pilat și totuși vor contesta dimensiunea escatologică a evenimentului. Dar dovezile *pozitive* sunt centrale pentru relevanța afirmațiilor condiționate istoric.

În final, există un registru al adevărului religios pe care Adler îl ignoră într-un tot, deoarece îl consideră prea subiectiv – acela al experienței religioase. Argumente interesante (nu doar relatări autobiografice) privind experiența religioasă au fost articulate de secole și rămân în continuare de mare interes academic. Dacă indivizi cu trecuturi, temperamente și contexte diferite exprimă experiențe religioase similare, în interiorul unei tradiții confesionale date, acest fapt poate fi asumat ca evidență pentru veracitatea acelor experiențe, atât timp cât ele nu sunt contradictorii sau ininteligibile.

În ciuda acestor critici, orientarea lui Adler către obiectivitatea cunoașterii, centralitatea rațiunii și importanța conținutului conceptual al religiei, este o perspectivă viguroasă și reconfortantă, în era sincretismului sentimental și iraționalității religioase. Adler dezvoltă logica adevărului, pe care o aplică sistematic asupra afirmațiilor religiilor. Și în loc să tragă o concluzie privind adevărul sau falsitatea unei religii particulare, el trasează limitele logice în care dialogul religios poate avea loc în mod consecvent. Iar pentru aceste prolegomene antimoderne, trebuie să-i fim recunoscători.

Articol original: The God of the Philosophers